

Tieteen normit ja kysymys suomeksi julkaisemisesta

Terran toimituksen herättämä kysymys maantieteellisen tutkimuksen suomeksi julkaisemisen tulevaisuudesta tai suorastaan mielekkyydestä on paitsi kiinnostava myös omaa aikaamme kuvaava. Teen seuraavassa kolme yleistä havaintoa, jotka liittyvät keskusteluun suomenkielisen julkaisemisen mielekkyydestä juuri nyt.

Maantieteen normalisoituminen ja valtiovalta

Monilla tieteenaloilla kysymys suomen kielen käyttämisestä tutkimuksen julkispanossa on ohitettu. Esimerkiksi biologian alalla näkyy oletettavan, että suomenkieliset harrastuslehdet riittävät ylläpitämään alan termistöä, täyttämään opettajain tar-

peita ja tyydyttämään valistuneiden kansalaisten tiedonjanoa. Vallitsevasta luonnontieteellisestä käytännöstä juontuvasta ajattelutavasta on muodostunut kaikkiin muihin tieteenaloihin vaikuttava tiedepoliittinen normi. Tämän normin kautta rakentuu käsitys paitsi ”normaalista” ja näin ollen hyväksyttävästä tieteellisestä toiminnasta myös ”poikkeavasta” eli vähemmän hyväksyttävästä tekemisestä.

Vallitsevan tiedepoliittisen normin logiikka on uusliberaalille yhteiskuntapolitiikalle tyypillinen. Kaikki tieteenalat asetetaan näennäisesti tasavertaiseen asemaan suhteessa tieteen tekemisen ”normaleihin” tavoitteisiin ja tekemisen tapoihin. Kun pelin säännöt on sovittu, on tulos jokaisen tieteenalan ja tutkijan omasta kyvykkyydestä kiinni. Näennäisestä neutraalisuudesta huolimatta nykyinen tiedepoliittinen normi ei kuitenkaan ole tasapuolinen. Tieteenalat eivät esimerkiksi ole tasavertaisessa asemassa englanninkielisillä, muutamien kustantajien ja ISI-tietokannan hallitsemilla julkaisumarkkinoilla (Paasi 2005). Lisäksi luonnontieteiden ja humanistis-yhteiskuntatieteellisten alojen julkaiseminen poikkeaa toisistaan: jälkimmäisillä aloilla kieli ei ole yleensä vain raportoinnin tekninen väline, vaan oleellinen osa tutkimuksen substanssia. Toisin sanoen, jos englantia ei ole kirjoittajan vahvin kieli, on tutkija jo lähtökohtaisesti hankalassa asemassa suhteessa vallitsevaan tiedepoliittiseen normiin.

Maantieteessä merkittävä osa opinnäytetöistä ja soveltavasta tutkimuksesta ilmestyy yhä suomeksi. Tämä ei ole erikoista alalle, jonka kiinnittymisen Suomen valtion tilalliseen kehittämiseen ja poliittiseen valtaan rakentui vuosikymmenten kuluessa likeiseksi ja jonka ”kansallista tehtävää” on pitkään pidetty paitsi koko tieteenalan olemassaolon oikeuttajana myös osittain sen sisällön määrittäjänä (vrt. esim. Katajamäki 2002). Yliopistollisen maantiede-oppiaineen todellinen vahvistuminen tapahtui Suomessa niin kutsutun ”kartellivaltion” kaudella (noin vuosina 1960–1990). Tuolloin kansallisen tason vahvistamisesta muodostui poliittisen toiminnan tärkein hyve, valtioalueen tarjoamat resurssit olivat yksiselitteisesti merkittävien tuotannon tekijä ja valtioalueen poliittis-strategis-sosiaalinen ulottuvuus korostui ei-kommunististen poliittisten voimien toiminnassa (Moisio ym. 2011). Kartellivaltio vahvisti eritoten ihmismaantiedettä, jonka tehtäväksi tuli valtion sisäisen rakenteen tutkiminen ja järjestäminen. Suomenkielinen julkaisutoiminta oli vilkasta, joskin tutkimuksia julkaistiin myös saksaksi ja englanniksi – pääosin kansallisessa sarjassa, *Fenniassa*.

Jo tovin aikaa on ollut nähtävissä, että myös maantieteen tutkijaopettajien pääasialliset

julkaisukanavat ovat englanninkielisiä, usein yhdysvaltalaisten tai brittien toimittamia tiedelehtiä. Lisääntyneen englanninkielisen julkaisemisen seurauksena maantiede on vähittäin asettunut vallitsevaan tiedepoliittiseen normiin, se on ”normalisoitunut” tieteenalojen joukossa. Alan keskeiset vaikuttajat ovat itse vahvistaneet tätä normia muodostamalla tieteenalan sisälle eräänlaisia kirjoittamattomia sääntöjä, jotka selvästi asettavat suomenkielisen julkaisemisen kansainvälistä julkaisemista heikompaan asemaan. Nämä kirjoittamattomat säännöt ovat osin toimivia ja ymmärrettäviä. Mutta ne voivat olla myös haitallisia, jos esimerkiksi yksittäisen tieteellisen tuotoksen laatu arvioidaan julkaisukielen eikä sisällön perusteella. Näin voi käydä entistä useammin, kun erilaisissa arvioinneissa käytetään apuna suomea tai tamattomia lausunnon antajia.

Maantieteen normalisoituminen on ollut tulos- ja tieteentieteen sisäisestä dynamiikasta että niistä yhteiskunnan asettamista ulkoisista ehdoista, joihin jokainen tieteenala joutuu väistämättä sopeutumaan. Tieteen ja tiedon merkityksen korostuminen tuotannon tekijänä sekä tuotantoprosessin lopputuotteena on ollut osa taloudellisen toiminnan kansainvälistymistä. Maantieteen kiinnittymisen vallitseviin tiede-, talous- ja maailmanpoliittisiin diskursseihin on ollut hyvin nähtävillä juuri julkaisutoiminnan muuttumisessa englanninkieliseksi. Tässä uudessa kontekstissa kansallista tasoa painotetaan *poliittisessa retoriikassa* toiminnan viimekätisenä oikeutuksena (poliittisessa kielessä kansallinen intressi ja kansallinen selviytyminen ovat yhä aivan keskeisiä viittauskohteita), mutta *poliittisten strategioiden tasolla* kansainvälisyys, maailmalle avautuminen ja globaalien talouden verkostoihin liittyminen ovat ajaneet kansallisen tason strategioiden ylitse (Kangas & Moisio 2011).

Englanninkielisen julkaisemisen seurauksena tapahtuvasta maantieteen normalisoitumisesta tieteiden joukossa ei suoraan seuraa, että alan asema suomalaisessa yhteiskunnassa vahvistuisi. Normalisoituminen saattaa pikemminkin aivan perustavalla tavalla muuttaa eritoten ihmismaantieteen yhteiskuntasuhdetta. Alan ulkopuolinen rahoitus liittyy yhä pääosin soveltavaan tutkimukseen, jossa operoidaan Suomen sisäisillä kysymyksillä. Jos maantieteilijät luopuvat suomenkielisten tutkimusraporttien laatimisesta, alan yhteiskunnallinen perusta saattaa heikentyä. Monien poliittiseen valtaan kriittisestikin suhtautuvien tutkijoiden kanssa käymissäni keskusteluissa on vahvistunut käsitys, että maantieteen tulevaisuuden kannalta on aivan ratkaisevaa säilyttää linkki valtioon kiinteänä. Tuon linkin kautta ala yliopistoaineena Suomeen

syntyi, ja tuo linkki oli tärkeä kun ala vahvistui 1960- ja 1970-luvuilla.

Mutta maantieteen valtioyhteys on kaksiteräinen miekka: liian kiinteä yhteys hallinnon kanssa saa maantieteen näyttämään epätieteellisesti erityisesti sellaisten luonnontieteiden edustajien silmissä, jotka näkevät ”aidon tieteen” irrallisen poliittisista instituutioista. Kuitenkin valtion säilyminen keskeisenä rahoittajana yksityistyvissäkin yliopistoissamme takaa sen, että maantieteen valtioyhteys on otettava vakavasti. Tämä seikka saattaa korostaa suomen aseman säilyttämistä tieteellisenä kielenä.

Suomen kieli ja koulutuksen kansainväliset markkinat

Yliopistojen muuttuminen entistä selvemmin eräänlaisiksi markkinayksiköiksi etenee monilla rintamilla. Yliopistot pyrkivät ”brändäämään” itseään tunnetuimpien menestystarinoiden tapaan. Samaan aikaan valtion keskushallinto pyrkii lisäämään koko koulutusjärjestelmämme kansainvälistä tunnettuutta. Edellä mainittu maantieteen linkki valtiovaltaan on tärkeä siksikin, että tutkimuksen julkaiseminen englannin kielellä liittyy myös koulutuksen kansainvälisten markkinoiden muodostumiseen ja valtioiden jatkuvaan pyrkimykseen löytää sellaisia ”kansallisia” resursseja, joita voidaan käyttää valtioiden väliseksi miellettyssä talouskilvassa. Viiden viime vuoden aikana tehtyjen opetus- ja kulttuuriministeriön linjausten perusteella en voi olla tulkitsematta, että suomalaisia yliopistoja pyritään kiinnittämään maailmanlaajuisiin koulutusmarkkinoihin. Ajatuksena on, että maailmanlaajuisesta lahjakkuuspotentiaalista voitaisiin houkutella osa Suomeen koulutettaviksi, jos maassa olisi laajasti maailmalla tunnettuja tutkijoita ja tutkimusryhmiä.

Maantiede on vain vähäinen tekijä suomalaisten yliopistojen pyrkimyksissä liittyä kansainvälisiin koulutusmarkkinoihin ja oletettuihin lahjakkuuden virtoihin. Kuitenkin kaikkia muita tieteenaloja koskeva pyrkimys ”kansainväliseen toimintaan” koskettaa myös maantiedettä. Yliopiston tutkijaopettajien kansallisesti suuntautuva toiminta voidaan kokea koulutuksen kaupallistamiseen liittyvässä kehittämistyössä haitalliseksi, koska se ei lisää yliopistojemme tunnettuutta ja vetovoimaa valtion rajojen ulkopuolella. Ja juuri yliopistojen tutkijat luovat yliopistojen mainetta yliopistoja hierarkioihin asettavien rankinglistojen luonnehtimassa maailmassa. Valtion ja yksittäisten yliopistojen hallinto on ilman menestyviä tutkijoita kyvytön kaupallistamaan koulutusta. Tästä näkökulmasta yliopiston opettajien tulee

kirjoittaa englannin kielellä myös siksi, että yliopisto ja valtiovalta tarvitsevat jatkossa entistä enemmän sellaisia kansainvälisillä julkaisumarkkinoilla menestyviä henkilöitä, jotka lisäävät yksittäisten oppiaineiden ja sitä kautta yliopistojen vetovoimaa.

Suomen kieli ja muuttuvat arviointikäytännöt

Kysymys suomeksi julkaisemisesta liittyy kaiken kaikkiaan muuttuvaan valtiokulttuuriin. Erityisesti se liittyy nyt vallalla olevan uusliberaalin valtiokehittämisen keskeiseen opinkappaleeseen, eli tarpeeseen arvioida kaiken toiminnan tehokkuutta ja laatua. Suomessa on jo jonkin aikaa toteutettu niin sanottua *Research Assessment Exercise* -menettelyä (RAE), jossa laitoksia arvioidaan suhteessa tutkimuksen muodollisiin kriteereihin. Näitä ovat esimerkiksi julkaisujen ilmentymisfoorumit ja niiden saamat viittaukset. Tällainen menettely korostaa vallitsevaa tiedepoliittista normia, jossa arvioidaan yksittäisen laitoksen ”tieteellisyys” suhteessa luonnontieteiden asettamaan normiin.

RAE-menettely toteutetaan vertaisarviointina. Yliopistojen ulkopuoliset voimat eivät toisin sanoen arvioi toiminnan menestyksellisyttä. RAE-malli muuttuu Suomessa kuitenkin todennäköisesti pian. Britanniassa RAE:n tilalle tulee tieteellisen toiminnan laaja vaikuttavuusarvio, jossa tiedeyhteisön ulkopuolinen arviointi korostuu. Sen avulla pyritään saamaan selville se, missä määrin tieteen rahoitus on ”vastikkeellista” toimintaa, eli missä määrin tieteen rahoittaminen on yhteiskunnan kokonaisuudelle ”hyödyllistä”. Julkaisufoorumeihin ja viittausindekseihin perustuva arvio ei tällöin kokonaan katoa, mutta sen lisäksi sovelletaan vielä sangen hahmottomattomia yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen liittyviä kriteereitä. On tärkeää, että tieteellisen toiminnan hyödyllisyyttä ei tällöin määritellä kapeasti lyhytaikaisena taloudellisena vaikutuksena, vaan se ymmärretään laajasti tieteen ja yhteiskunnan välisenä vuorovaikutuksena, joka voi saada monia erilaisia muotoja.

Tutkimuksen moniarvoinen yhteiskunnallisen vaikutuksen arvio lienee maantieteen kannalta myönteinen: alan yhteiskunnallinen vaikuttavuus on todennäköisesti paljon luultua suurempi, kun sitä aletaan systemaattisesti pohtia. Suomessa tällainen arviointitulos saattaisi lisätä suomenkielisen julkaisemisen arvostusta, mikä tarkoittaisi hienovaraista vallitsevan tiedepoliittisen normin kyseenalaistamista.

SAMI MOISIO
Maantieteen laitos,
Oulun yliopisto